

Polsko a „zředená bezpečnost“ ve střední Evropě

Josef Veselý

Východiskem každé demokratické vlády v Polsku při stanovení priorit zahraniční politiky musí být přesné posouzení záměrů a motivů všech sousedů této střední evropské mocnosti. Platí to ovšem i pro vládu, jež vzešla z voleb 19. září 1993. Diskuze v polském tisku potvrzují, že odpovědní politici ve Varšavě nemají v úmyslu napříště těžiště své pozornosti přesouvat podle ideologického akcentu, ale hodlají v souladu se zcela pragmatickými cíli rozhodujících politických subjektů pokračovat v hledání takových alternativ řešení, jež budou odpovídat polským a nikoli cizím zájmům. Tím důležitější je ovšem tyto „cizí“ zájmy pochopit, aby je bylo vůbec možné odlišit od vlastních, národních.

Ostatně, nejen Polsko si musí v dohledné době opatřit co nejvěrohodnější koncept svého optimálního chování ve středoevropské zóně „zředené bezpečnosti“. Ponecháme-li prozatím stranou mnohem menší Českou republiku a Maďarsko, o Slovensku nemluvě (ačkoli všechny tři jmenované státy také patří do ohniska polské pozornosti), podobnou strategickou starost jako varšavská vláda mají nyní i oba její hlavní protihráči – Německo na západě a Rusko na východě.

Také Německo ústy předních činitelů vládní koalice CDU/CSU–FDP, byť s viditelnými rozdíly v akcentech především mezi Theo Waigelem (CSU) a Klausem Kinkelem (FDP), hovoří o svých budoucích reakcích na proměny v sousedních zemích. Zatímco Bonn s Kinkelem se pečlivě vyhýbá podezření z paternalizmu vůči hospodářsky i politicky slabším sousedům a chce vztahy Německa k této zóně držet v evropském kruhu, uvažuje Mnichov o jistém podemletí Maastrichtské smlouvy o Evropské unii s možným cílem dosáhnout jisté regionální mocenské výhody pro Bavorsko, ale i pro Německo, a to právě oslabením společné tvorby východní politiky. Nejen v německém, ale také v mnohem širším, celoevropském rámci. Pokud jde o sousedy, zazněl tento tón ve Waigelově vystoupení v Berlíně u příležitosti tří výročí, jež připadají na 9. listopad (Výmarská republika, protizidovské pogromy v roce 1938 a pád berlínské zdi v roce 1989). Předseda CSU, mluvčí v Reichstagu i z pověření spolkové vlády, se pokusil oba akcenty smísit do jednoho. Prohlásil, že sjednocené Německo má poprvé za sousedy jen demokratické země. Všechny však jsou více či méně slabší. A proto jim Německo musí ve vlastním zájmu pomáhat.

Toto prohlášení mělo jistě rozptýlit obavy ze sjednoceného kolosu, avšak země jako například Polsko i přes všechny epochální změny v Evropě mají stále velmi málo pochopení pro myšlenku, že o ně bude kdokoli z dvojice Německo a Rusko pečovat.

Podle Zdzisława Raczynského (Polityka č. 43/1993) mají tyto německé úvahy jistý protějšek v chování Moskvy. Po analýze situace v Rusku mezi říjnovou konfrontací prezidenta Borise Jelcina s parlamentem a mezi prosincovými volbami 1993 dospěl tento autor totiž k závěru, že na jedné straně si „nové, demokratické Rusko staví v zahraniční politice úplně jiné cíle než ty, jež uskutečňoval bývalý SSSR“, avšak „existuje hned několik cílů a úloh, jež jsou oběma jmenovaným státům společné“.

Jedním z takových cílů je podle Raczynského zachování vlivu ve střední Evropě a zamezení její integrace se západní Evropou dříve, než to bude možné i pro Rusko. Na doklad svého tvrzení uvádí dva citáty.

„Strategickým cílem v současné etapě je nepřipustit, aby se východní Evropa stala svého druhu nárazníkovým pásmem, které by nás izolovalo od Západu. Z druhé strany nelze dopustit, aby naše země byla vytlačena z východní Evropy západními státy.“

„Východoevropský region se nesmí za žádných okolností stát zdrojem reálného anebo potenciálního ohrožení naší vojenské bezpečnosti. Při každé variantě vývoje situace je

nutno zabránit, aby na území daných zemí byly zřízeny cizí vojenské základny a rozmístěny zahraniční vojenské jednotky. Cílem naší politiky... je zabránit vstupu našich bývalých spojenců do jiných vojenských bloků a také uzavření smluv, jež by vedly k rozmístění cizích vojsk na jejich území.

První citát pochází z koncepce zahraniční politiky, jak ji v roce 1993 formulovala Jelcinova Federální rada, zatímco druhý citát je výňatkem z usnesení ÚV KSSS z 22. ledna 1991 O vývoji situace ve východní Evropě a o naší politice v tomto regionu.

Polský autor tuto svou úvahu uzavírá slovy: „*Lze se jen divit těm, kdož interpretovali Jelcinovu výpověď ve Varšavě [v srpnu 1993 – pozn. red.] jako souhlas se vstupem Polska do NATO a dvojnásob se podívat údivu těchž lidí kvůli Jelcinově varování na adresu čtyř západních mocností ve vztahu k našim snahám dosáhnout členství v evropských obranných strukturách.*“

Před summitem NATO, který byl stanoven na 10. ledna 1994, se zejména v Německu objevily velmi vstřícné úvahy o možnosti brzkého členství zemí typu Polska v NATO. Zejména spolkový ministr obrany Volker Rühle z prohlášení tohoto druhu učinil atraktivní téma novinových titulků.

Jeden z vysokých úředníků NATO uvedl v říjnu 1993 v Bruselu za podmínky zachování anonymity, že taková prohlášení sledovala téměř výlučně jeden cíl – profilovat svého autora na vnitroněmecké politické scéně, a proto nemají žádnou naději na získání konsenzu všech 16 členských zemí NATO. A protože si toho musel být vědom i Volker Rühle sám, nebyla to prohlášení odpovědná.

Podle jiného polského autora, Romana Kuzniara, který se v listu Rzeczpospolita (č. 244/1993) zapojil do diskuze na téma vnější bezpečnosti Polska, však nejsou dostatečně odpovědná ani jiná, převládající tvrzení v severoatlantických kruzích, podle nichž stačí možný hněv Moskvy k tomu, aby NATO odložilo ad acta desky s názvem Členství nových demokracií.

„*Občas slyšíme, že by prý přistoupení států střední Evropy, bývalých satelitů někdejšího Sovětského svazu, k severoatlantickému spolenectví ihned vyvolalo rozzlobenou reakci nespécifikovaných konzervativních sil v Rusku. Blíže pravdě je však tvrzení jiného druhu. Bude to spíše slabost anebo nerozhodnost Západu v této záležitosti – a rovněž ponechání střední Evropy v »šedé zóně« – , co ony síly mnohem spíše povzbudí k úvahám v kategoriích opětovné získání tzv. sféry vlivu,*“ poznamenává Roman Kuzniar.

Profesor Tadeusz Iwinski, přední zahraničněpolitický expert strany Spojenectví demokratické levice (Sojusz lewicy demokratycznej – SLD), která získala v posledních polských volbách nejvíce hlasů, prohlásil v interview pro Życie Warszawy:

„*Dal bych přednost tomu vstoupit do takového NATO, které nebude za každou cenu hledat protivníka. Současně bych uvítal, kdyby akceptovalo model spolupráce nejen ve vojenské rovině, ale rovněž ve sféře ekonomické a ekologické. Za velmi důležité považuji, aby NATO nevytvářelo nové dělící linie. Po pádu berlínské zdi by mělo fatální důsledky, kdyby ji měla nahrazovat hospodářská hranice na Odře, později přesunutá na Bug.*“

To jsou kritéria, jimž se NATO naprosto neuzavírá a dokonce jsou předmětem četných pracovních dokumentů Severoatlantické kooperační rady (North Atlantic Cooperation Council – NACC), jež zahrnuje vedle 16 států NATO také nástupnické země, ležící na území bývalé Varšavské smlouvy.

Podle polského odborníka je v této souvislosti velmi podstatné, že se v Rusku dosud na domácí scéně neutvořil jednoznačný poměr sil, a tak odtamtud stále ještě mohou vzejít pro Evropu hrozby, srovnatelné se situací na počátku 17. století.

Ačkoli profesor Iwinski nevidí podle svých slov zcela zřetelné kontury bezprostřední hrozby, že by Rusko hodlalo obnovovat ztracený vliv v naší části Evropy, přesto zdůraznil:

„*Bude však nutno se okamžitě postavit případným pokusům obnovit uspořádání podle Jalty a zejména pak náznakům nového ruského expanzionizmu. O politice je třeba uvažovat v kategorii zájmů a nikoli emocí. Často opakují větu Winstona Churchilla, že Anglie nemá věčné přátele, má jen věčné zájmy. Tato sentence musí být vztažena i na Polsko. Musíme mít trvalé zájmy, ale nikoli přátele či nepřátele na věčné časy.*“

Při poněkud vzrušenějších veřejných debatách o zahraniční politice ve volebním pod-

zimou 1993 se objevila i některá vzájemná obvinění politických subjektů z „naivity“ či „nekompetentnosti“.

Pod pseudonymem Michal Atlantycki se k tomuto tématu vyjádřil měsíc po volbách na stránkách Zycie Warszawy (18. 10. 1993) přední polský odborník na strategické otázky. Autor především označil předchozí část veřejné diskuze, jež dosud v Polsku proběhla, za chaotickou.

Připomíná velký rozptyl „antiatlantických“ názorů. Vedle předáka Konfederace nezávislého Polska (Konfederacja Polski Niepodległej – KPN) Leszka Moczulského, jenž odmítá NATO ve jménu vybudování zóny Mezimoří (od Balta po Černé moře), opírající se o spojenectví Polska a Ukrajiny, je jejich mluvčím i nově se objevivší expert strany premiéra Waldemara Pawlaka Andrzej Micewski. Polská lidová strana (Polske stronictwo ludowe – PSL) jeho ústy vyjadřuje rozhodný odpor proti hrozbě nadvlády „occidentalizmu“. Myšlenka, že se případné členství Polska v NATO musí nutně posuzovat v souvislosti s postojem Ruska, se Micewskému zdá být tak absurdní, jako by se musel Kazachstán dotazovat ve Spojených státech amerických, může-li být členem Společenství nezávislých států (SNS).

Nepřilíš šikovně formulované „přímlyvy“ Německa, aby Polsko bylo co nejdříve přijato do NATO či do Evropského společenství, jsou někdy vodou na mlýn nacionalistických sil všech politických odstínů – odleva doprava. Někteří v tom vidí zakamflovanou recidivu tradičního Drang nach Osten.

Michal Atlantycki některé z výše uvedených názorů ironizuje a srovnává je se špatně vedenou hrou na diplomatické šachovnici, jako by vůbec bylo možné rozestavovat tam pěšce a jiné figury podle vlastní úvahy jednou s Ukrajinou proti Rusku a podruhé naopak.

Především považuje za chybu vidět v Německu samostatně působící velmoc, podobnou Rusku. Německo je však spojeno s Evropou politicky a ekonomicky prostřednictvím Maastrichtské smlouvy, která ostatně 1. listopadu vstoupila v platnost, a dále vojensky – prostřednictvím Západoevropské unie a hlavně NATO, které zajišťuje životně důležitou transatlantickou vazbu.

„S takovými Němci by chtěli mít co do činění jejich západoevropští partneři, takovými Němci chutějí být Němci sami a přesně po takových německých sousedech by mělo toužit i Polsko,“ dodává expert.

„Obávám se, že v případě reálného konfliktu by se pro nás skutečnost jevila mnohem žalostnější,“ upozorňuje dále. A pokračuje: *„Nikdy nebudeme ve vojenském smyslu soběstační, neboť nikdy nebudeme mít peníze na to, abychom disponovali vlastními systémy družicového spojení a vlastním jaderným deštníkem. Naše případné možnosti diplomatické reakce na (hypotetický) konflikt se budou muset nejspíše omezit na rozpačité výzvy na adresu Západu o pomoc. To se týká stejně dobře eventuálního zadržování vlny uprchlíků, zaplavující naši zemi, jako záruk bezpečnosti pro případ, že přes naše území budou přecházet armády navzájem nepřátelených válečných stran, z nichž kterákoli má větší vojenský potenciál než my.“*

Expert, skrývající se za pseudonymem, zdůrazňuje, že už jako „poloviční členové NATO“ (tak se někteří účastníci diskuze vyjadřují o variantě neúplného členství Polska v alianci) by Poláci mohli předem získat jisté záruky ze strany Severoatlantického paktu. Za mimořádně důležité považuje, že jednání o těchto zárukách, kdyby se vedla dnes, budou jednáními ze zcela jiných pozic, než kdyby k nim mělo dojít až v okamžiku vzniku bezprostředního ohrožení z Východu. Obojí ovšem označuje jen za hypotetickou možnost. V každém případě, a to už není žádná teorie, by Polsko muselo pomoc přijmout za libovolných, třeba i nadiktovaných podmínek.

Zatím se ovšem polští strategové nijak neznepokojují myšlenkami na eventuální realizaci případných expanzionistických plánů nějaké příští vlády v Kremlu, jež by tam vystřídala tu dnešní, která takové záměry zřejmě nemá.

„Podíváme-li se na mapu našeho světadílu,“ zamýšlí se Michal Atlantycki, *„snadno zjistíme, že Rusko, které by se vzdalo expanzivní politiky a soustředilo se na vlastní bezpečnost a ochranu ruských menšin za hranicemi Ruské federace, musí být Polskem chápáno jako stát, který má pro Moskvu sekundární význam (do popředí by vystoupily vzta-*

hy s nezávislou Ukrajinou, Běloruskem a Litvou). Zatímco v případě Ruska je tedy označování Polska za zemi prvořadého strategického významu vidět spíše ve světle subjektivních úvah (případně úmysly obnovit bývalé impérium), u Německa je nutno uznat, že tento význam má charakter objektivní úvahy, třebaže i zde stále vycházíme jen z potenciální a málo pravděpodobné premisy, že Rusko zamýšlí územní a politickou expanzi. Tento rozdíl mezi přístupem Ruska a Německa k významu Polska je dán především zeměpisně, neboť důležitá města Spolkové republiky Německo a především hlavní město Berlín leží pouze 70 kilometrů od polských hranic.“

Tato úvaha zdaleka nemá jen technický význam. Poláci z toho odvozují, že se Německo o jejich zemi bude zajímat intenzivněji než Rusko. Logickým důsledkem této úvahy je závěr, že Polsko musí být velmi zainteresováno na tom, aby byl tento německý zájem realizován výlučně a pouze v rámci stabilizující integrace Spolkové republiky Německo do všech západní struktur, jež existují.

V opačném gardu je nutné pozitivně hodnotit zjevnou německou podporu integraci Polska do Evropské unie a NATO, neboť Bonn v tom nevidí jen jistou ekonomickou výhodu, ale přál by si tím jistě jednou provždy zablokovat zatím ryze teoretickou možnost, že by se za určitých okolností Polsko dostalo mezi východní siločáry za předpokladu, že by se Moskva k imperiální politice přece jen vrátila. Jestliže Němci netouží po tom, aby jejich stát hraničil s nějakým státem, jenž se topí v chaosu a kde se mohou dostat jaderné náboje do rukou teroristů, znamená to dobrý motiv podporovat prozápadní orientaci Polska.

V okamžiku, kdy Polsko zpozoruje u Němců nedostatek vůle či dokonce nechuf k takové podpoře, nezbyde polským stratégům nic jiného, než si to vykládat jako důkaz, že Němci začínají uvažovat o tom, jak by se ve střední Evropě vytvořil systém, založený na dvoustranných ujednáních s Ruskem.

Tato úvaha je podle anonymního polského experta, který píše pro Zycie Warszawy pod pseudonymem Michal Atlantyki, klíčem k pochopení, jak důležité je NATO z hlediska polských zájmů.

Nejde jen o to, že si bez sounáležitosti s NATO lze stěží představit i ostatní oblasti integrace, neboť jedenáct států Evropské unie (bez Irska) již v NATO je, ani v Západoevropské unii (tam jich je deset – bez Irska a Dánska). Hospodářsky zatím málo výkonné Polsko nemůže ani pomyslet na neutralitu, neřku-li na budování nějaké samostatné „force de frappe“. Musí si tedy zvolit jasnou alternativu, kam chce patřit. Zdá se, že si ji Polsko již zvolilo a že na tom nic nemění ani výsledky voleb.

François Mitterrand na summitu Rady Evropy ve Vídni jízlivě poznamenal, že za toho, kdo se neumí rozhodnout, ochotně rozhodnou jiní.

Státy střední a východní Evropy již téměř definitivně propásly svou šanci vystupovat jako někdejší visegrádské seskupení. Tím geometrickou řadou poklesla jejich společná váha vůči NATO i ES. Je zcela jisté, že se ruská generalita posílená Jelcinovým oslabením alespoň pokusí této okolnosti využít. Těsně před summitem NATO v lednu 1994 se na veřejnosti objevily různé fragmenty nové ruské vojenské doktríny, z nichž vyplynuly více či méně zastřené snahy Moskvy zemím typu Polska znechutit přání začlenit se do spojeckých svazků ze západními partnery.

Není vyloučené, že Spojeným státům jako hlavní mocnosti v NATO nakonec vyjde jejich sázka na reformátory v Rusku. A že idea Partnerství pro mír, jež mělo být nabídnuto především Rusku, Ukrajině a pak také menším středoevropským státům, opravdu pomůže odstranit hlavní příčiny, jež vedly po skončení studené války ke vzniku nevládného prostoru „zředené bezpečnosti“ v našem regionu.

Pokud však tato sázka na ruský rozum nevyjde, mohlo by se Polsko, které vždy neslo nejtěžší důsledky nezdraru celoevropských bezpečnostních pokusů, poměrně brzy ocitnout v nelehké geopolitické situaci.

Naštěstí pro Evropu to však tentokrát bude vadit i Německu, jehož vláda by měla po roce 1998 ze zákona zasedat nikoli ve vzdáleném Bonnu, ale v Berlíně, který na rozdíl od konce 30. let leží pouhých sedmdesát kilometrů od polských hranic.